

Memlûkler'in İkinci Döneminde Dımaşk Şehri (784/1382-922/1516)

Taha Seki Tarâvene, Kerek 1994, 200 sayfa

Haz: Mehmet Fatih Yalçın

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ana bilim dalı Araştırma Görevlisi
mfyalcin@sakarya.edu.tr

Atf

*Taha Seki Tarâvene, Haz: Mehmet Fatih Yalçın, Memlûkler'in İkinci Döneminde
Dımaşk Şehri (784/1382-922/1516), Marife, Kış 2015, 15/2, ss. 433-436.*

Son zamanlarda Ürdünlü tarihçilerin Ortaçağ İslam dünyasına yönelik çalışmalarında kayda değer bir artış söz konusudur. Bu artıştan Memlûkler dönemi de payını almaktadır. Memlûklerle ilgili çalışmalarıyla tanınan Ürdünlü tarihçilerden biri de Taha Seki Tarâvene'dir. Şehir tarihi ile ilgili çalışmaları bulunan Tarâvene'nin 1987 yılında İndiana Üniversitesi'nde doktorasını tamamladığı bilinmektedir. Tanıtımı yapılan bu çalışma, İndiana Üniversitesi'nde tamamlanan doktora tezine dayanmaktadır. Onun ayrıca Memlûkler döneminde Safed şehrini ele aldığı Arapça bir çalışması daha vardır.¹

Müslüman Türk devletlerinden biri olan Memlûkler, 648-923 (1250-1517) yılları arasında Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm sürmüştür. Bu devlet, Bahrî (648-784/1250-1382) ve Burcî (784-923/1382-1517) Memlûkler olmak üzere iki dönemde incelenebildiği gibi, bazı tarihçiler birinci ve ikinci dönem şeklinde bir isimlendirmeye gitmişlerdir. Çalışmasında iki dönem şeklindeki ayrımı tercih eden Tarâvene, Suriye'nin en büyük şehri olan Dımaşk'ı ele almaktadır. Eser, Berkuk'un tahta geçtiği 784 (1382) yılından Osmanlılar ile Memlûkler arasında 922 (1516) yılında yapılan ve Dımaşk'ın Osmanlılar'ın eline geçmesine neden olan Mercidâbık savaşına kadar olan 138 yıllık bir dönemi ihtiva etmektedir.

Memlûkler'in ikinci döneminde Dımaşk'ın siyasî, iktisadî ve sosyal yönlerini inceleyen bu eser, altı bölümden oluşmaktadır. Eserin girişinde Memlûk Devleti'nin kuruluşundan ve genel özelliklerinden, ardından da eserin ana konusu olan Dımaşk şehrinden kısaca bahsedilmektedir. Herhangi bir tartışmaya

¹ Taha Seki Tarâvene, *Memleketu Safed fi ahdi'l-Memâlik*, Beyrut 1982.

girilmeksizin verilen genel ve yüzeysel bilgilerden oluşan girişten sonra birinci bölüme geçilmiştir.

Birinci bölümde, Memlûkler döneminde Dımaşk'ın idarî yapısı ele alınmaktadır. Bu bölümde, ana hatlarıyla Memlûkler Devleti'nin Dımaşk'taki teşkilatlanması sunulmuştur. Genel olarak askerî, dinî ve adlî görevlilerden bahsedilmiş fakat çoğu zaman müesseselerin tanıtımından öteye bir bilgi aktarılamamıştır. Bunun neticesinde Dımaşk'taki müesseselerin işleyişi hakkında yeterince bilgi edinmek mümkün olamamıştır.

Yazarın bu bölümde, Memlûkler Devleti'nin teşkilatını oluşturan müesseselerle ilgili kıymetli eserlere imza atan müelliflerden çokça istifade ettiği görülmektedir. Bunlar, Muhammed b. Abdurrahman Dımaşkî (ö. 727/1327), İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1348), Kalkaşendî (ö. 821/1418) ve İbn Şâhin ez-Zâhirî'dir (ö. 873/1468). Bununla birlikte Dımaşk'taki müesseselerle ilgili yapılan bazı çalışmalara da bibliyografyada yer verilmemesi de dikkat çekmektedir. Örneğin Joseph H. Escovitz'in Bahrî Memlûkler döneminde Kahire kâdilkudâtlığını incelediği kitabından² istifade edilmesine rağmen Jon Elliott Mandaville'nin Memlûkler döneminin son elli yılındaki Dımaşk kâdilkudâtlarını ele aldığı doktora tezi³ kullanılmamıştır. Bu durum, Tarâvene'nin kitabının ilk bölümünde, Nicola A. Ziadeh'nin 1953 yılında yayınlanan *Urban Life in Syria under the Early Mamluks* isimli çalışmasındaki görüşlerinden farklı bir şey söyleyememesine neden olmuştur.

İkinci bölümde askerî sınıf ve fonksiyonu ele alınmaktadır. Askerî sınıfın yapısının incelendiği başlık altında birinci bölümde çokça referans gösterilen kaynaklar kullanılmıştır. Buradaki bilgiler David Ayalon'un askerî sınıf ile ilgili kaleme aldığı makaleleri⁴ teyit etmekten öteye geçememektedir. Bununla birlikte askerî sınıfın gelir ve güç kaynağı olan iktalar ve Memlûkler döneminde kullanılan bazı savaş aletleri hakkında verilen bilgiler kayda değerdir. Yine bölümün son başlığı altında, askerî sınıfa mensup emîrlerin isyanlarından bazılarında dikkat çekildiği görülmektedir. Bu isyanların birçoğunun yeniden ele alınıp detaylı bir şekilde çalışılması mümkündür.

Üçüncü bölümde Dımaşk toplumunun dinî ve etnik yapısı iki başlık altında incelenmektedir. Birinci başlıkta, daha çok Şîfler ve Dürziler üzerinde durulmakta, bunun yanı sıra Hristiyanlar, Yahudiler ve Sâmiriler'in toplumdaki konumlarına, hangi bölgelerde yoğun bir şekilde yaşadıklarına ve devletle olan ilişkilerine işaret edilmektedir. İkinci başlık, başta Arap kabileleri ve Türkmenler olmak üzere yerel güçlerin devlet otoritesi karşısındaki tutumlarına değinilmesi bakımından önemlidir.

² Joseph H. Escovitz, *The Office of Qadi al-Qudat in Cairo Under The Bahri Mamluks*, Berlin 1984.

³ Jon Elliott Mandaville, *The Muslim Judiciary Of Damascus in The Late Mamluk Period*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton University, 1969.

⁴ "Studies on the Structure of the Mamluk Army", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XV, XVI, (1953; 1954) s. 203-228, 448-476; 57-90; "The System of Payment in Mamluk Military Society", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, I, (1958), 37-65, 257-296.

Dördüncü bölümde Dımaşk'ın sosyo-ekonomik yapısı iki başlıkta ele alınmıştır. Memlûk toplumunda şehir merkezinde oturanlar, çiftçiler ve bedeviler olmak üzere üç sınıfın olduğunu belirten yazar, Dımaşk'ta şehir merkezinde oturanlara yoğunlaşmış ve bunları da asker ve sivil olmak üzere iki grupta toplamıştır. Sivilleri de tüccarlar, ilmiye sınıfına mensup olanlar ve halk tabakası olmak üzere üç grupta incelemiştir. Bu gruplar hakkında bilgi veren yazar, bunların yanı sıra toplumun düzenini bozan, asayiş sorunu çıkaran gruplardan da bahsetmiştir. Bunların kontrol altına alınması ve kamu düzeninin sağlanması için Memlûk idarecilerinin tutumuna da zaman zaman işaret edilmiştir.

Beşinci bölüm, Memlûkler'in genel malî politikası ve bunun Dımaşk'a etkisi ile ilgilidir. Bu bölümün ana konularını Memlûkler döneminde paranın değeri, keyfi vergilendirmeler, müsâdereler, Dımaşk'taki idarî, dinî ve adlî görevlerin satış yoluyla devredilmesi ve bunların Dımaşk'ın ekonomisine etkisi oluşturmaktadır. Ancak bu bölümün yeterince doyurucu bilgi içermediğini belirtmek gerekir. Örneğin bu bölümde değinilen konulardan biri olan müsâdereler hakkındaki bilgiler eksik olup, Memlûkler döneminde müsâderelerle ilgili daha detaylı bir çalışma yapmak mümkündür. Nitekim bu konuda bir kitap da yazılmıştır.⁵

Altıncı ve son bölüm, Dımaşk'taki eğitim müesseseleri, eğitim faaliyetlerinin özellikleri ve meşhur âlimlere ayrılmıştır. Bu bölümde Nuaymî'nin Dımaşk'ta bulunan ilim müesseselerine dair kaleme aldığı kapsamlı eseri *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris* başta olmak üzere tabakat kitaplarına başvurulduğu görülmektedir. Ancak, Dımaşk'taki ilmî hayatla ilgili modern araştırmacıların çalışmalarının birkaçı kullanılmış olsa da onların görüşleri tartışılmaksızın onlara atıfta bulunmakla yetinilmiştir. Bu durum, çalışmanın bu bölümünün daha faydalı olmasını engellemiştir. Yazar, bölümün sonunda yaptığı değerlendirmede Memlûkler'in son yüzyılında Dımaşk'ta ilmî hayatın durgunluk içinde olduğunu savunmaktadır.

Sonuç itibariyle Tarâvene, bu kitapta dönemin Suriyeli tarihçilerinin ve tabakat müelliflerinin eserlerinden daha çok faydalanmıştır. Bunun yanı sıra Memlûkler döneminin siyasî, askerî ve iktisadî müesseseleri üzerine yazılan ansiklopedik eserlere de başvurmuştur. Ancak onun yazma eserlere neredeyse hiç başvurmadığı ve seyyahların gözlemlerinden de çok az yararlandığı görülmektedir. Yine Memlûk coğrafyasını konu edinen erken dönem Osmanlı tarihçilerinin eserlerine de yeterince başvurmadığını söylemek mümkündür.

Memlûklerin ikinci döneminde Dımaşk'ın genel durumunu göstermesi bakımından önemli bazı bilgiler ihtiva eden bu kitap, kendisinden sonra yapılacak çalışmalara ışık tutabilecek bir kapasitededir. Bu yüzden Memlûkler döneminde Dımaşk'la ilgili çalışma yapacakların okuması gereken eserlerden biridir. Her ne kadar Burcî Memlûkler döneminde Dımaşk'ın siyasî, sosyal, kültürel ve iktisadî özelliklerini konu edinse de bu kadar geniş kapsamlı konuların tek bir çalışmada ele alınmasının eksiklikleri de olmuştur. Bunlardan en önemlisi ele alınan konuların yeterince detaylandırılmamasıdır. Bu durum, çalışmanın genel bir giriş

⁵ Bk. B. İsmail Şirbînî, *Müsâderetü'l-emlâk fî'd-devleti'l-İslâmiyye: Asru selâtinî'l-Memâlik*, I-II, Kahire 1997.

mahiyetinde olmasına neden olmuştur. Ayrıca kitabın yeni baskısında indeks eklenmesi eserden istifadeyi artıracaktır.